

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมารยาททางสังคม

ของ

ชาวญี่ปุ่นและชาวไทย

การแสดงความเคารพ¹

การแสดงความเคารพต่าง ๆ ในญี่ปุ่นแสดงได้โดยการโค้ง การโค้งเป็นวิธีการที่ชาวญี่ปุ่นใช้กล่าวทักทายเพื่อแสดงความนับถือที่ต่างฝ่ายมีต่อกัน แสดงความขอบคุณ ขอโทษ ขอความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนการร่ำลา

การโค้งมีอยู่ด้วยกัน 3 ระดับ ซึ่งได้แก่ 1) ชัยเคเร ซึ่งปัจจุบันใช้กันน้อยมาก 2) การโค้งแบบธรรมดา และ 3) การโค้งก้มเล็กน้อย

¹ มารยาททางสังคมของชาวญี่ปุ่น เป็นบทความที่แปลจากบทที่ 1 ของหนังสือ *Japanese Etiquette* พิมพ์โดย Charles E. Tuttle Co.

โดยคณะกรรมการการเงินทุนแห่งโลกของสมาคม YWCA แห่งโตเกียว

อาจารย์ประจำสาขาภาษาญี่ปุ่น คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประเภทของการโค้ง

ชัยเคเฮ คำนี้มีความหมายถึง “การโค้งที่แสดงความเคารพอย่างสูงสุด” โดยที่จะโค้งซ้ำ ๆ กันลึกต่ำ และโค้งอย่างเป็นทางการเพื่อเป็นการแสดงออกถึงความเคารพอย่างสูง ดังนั้นชัยเคเฮจึงใช้เฉพาะกับจักรพรรดิที่ชาวญี่ปุ่นมีความนับถืออย่างสูงสุดเท่านั้น แต่เนื่องจากสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงหลังสงคราม การโค้งแบบชัยเคเฮก็มิอันเลิกล้มไป ในปัจจุบันชาวญี่ปุ่นจะโค้งคำนับแบบธรรมดาทั้งกับจักรพรรดิและคนอื่น ๆ

การโค้งคำนับแบบธรรมดา การโค้งแบบนี้จะปฏิบัติในขณะที่นั่งบนพื้นปูเสื่อแบบญี่ปุ่น ซึ่งก็คือ การเอามือวางบนพื้นพร้อมกับทงายฝ่ามือลงให้อยู่ในระยะที่ห่างจากกันประมาณ 4 ถึง 6 นิ้ว แล้วก็ก้มหัวให้ต่ำลงระหว่างมือทั้งสอง ในระยะที่ห่างจากพื้นประมาณ 4 ถึง 6 นิ้ว ข้อควรระวังก็คือ เมื่อเวลาที่ก้มคำนับจะต้องก้มอย่างสม่ำเสมอ

ถ้าเป็นการโค้งในขณะที่ยืน ชาวญี่ปุ่นจะยืนตัวตรงมองตรงไปข้างหน้า แล้วก้มตัวลงประมาณ 30 องศา ในขณะเดียวกันก็จะค่อย ๆ เลื่อนมือและฝ่ามือทั้ง 2 ข้างไปจนถึงเข้า หูตช่วงนิดหน่อย แล้วก็ค่อย ๆ ยกศีรษะขึ้นอย่างสุภาพเรียบ ๆ ข้อควรระวังก็คือ การโค้งคำนับนี้ไม่ควรก้มในมุมที่ลึกมากขนาดถึงสะโพก หรือก้มแต่ศีรษะเท่านั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ จะต้องค่อยทำอย่างเรียบ ๆ และสม่ำเสมอ

การโค้งแบบย่อตัวเบา ๆ กล่าวกันว่าเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวญี่ปุ่น ที่โค้งกันอย่างมากในสมัยก่อน เมื่อไปเยี่ยมอีกฝ่าย ชาวญี่ปุ่นมักจะทักทายซึ่งกันและกันขนาดที่แทบจะเรียกได้ว่า พูดยกหนึ่งก็โค้ง

กันที่ถือว่าได้ แต่ในปัจจุบันนี้ การโค้งดังกล่าวถือว่าซับซ้อนยุ่งยากมากเกินไป หลังจากที่โค้งกันครั้งหนึ่งแล้ว โค้งต่อไปก็น่าจะเป็นโค้งแบบย่อตัวเบา ๆ จะดีกว่า เมื่อโค้งแบบย่อตัวเบา ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในท่ายืนหรือท่านั่ง ลำตัวจะต้องโค้งในระดับมุม 15 องศา การโค้งแค่แง่มุมศีรษะนั้นถือว่าไม่เพียงพอ ในขณะที่โค้ง มืออาจวางไว้ข้าง ๆ ตัว หรือเอามาใกล้เข้าก็ได้

ตัวอย่างของการแสดงความเคารพ

ตามถนน ในสมัยก่อนกล่าวกันว่าเป็นมารยาทที่เหมาะสมในญี่ปุ่น เมื่อผู้น้อยพบผู้อาวุโสกำลังเดินมาตามถนนในขณะที่ตนกำลังชียานพาหนะอยู่ ผู้น้อยจะต้องลงจากยานพาหนะนั้น ๆ แล้วก็โค้งคำนับผู้อาวุโส เมื่อชาวญี่ปุ่นพบอีกฝ่ายบนถนน ก็ถือเป็นประเพณีอีกอย่างที่ว่า คนคนนั้นจะต้องถอดเสื้อโค้ดและเอาผ้าพันคอออกก่อนที่จะกล่าวคำทักทาย การแสดงออกดังกล่าวจะยังคงเห็นอยู่ทั่วไปตามถนน แม้แต่ในเมืองหลวงสมัยใหม่ เช่น โตเกียว แต่ในปัจจุบัน มารยาททางสังคมใหม่ของญี่ปุ่นไม่ได้เรียกร้องการกระทำการดังกล่าว แต่สิ่งที่จะต้องจำไว้ก็คือ เมื่อพบผู้ใหญ่ตามถนนนั้น ก่อนอื่นผู้น้อยจะต้องหยุด แล้วก็โค้ง ถ้าบังเอิญแขนไม่ว่างเพราะถือของ แม้ว่าจะว่างเพียงข้างเดียวก็ตาม ผู้น้อยควรจะดึงฝ่ามือให้ลงมาถึงเข่าอย่างเหมาะสม เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ

การโค้งตามถนนนั้นมักจะโค้งกันในระดับที่สูงกว่าเวลาที่โค้งกันภายในบ้าน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะชาวญี่ปุ่นเองก็อดเข้าไม่ได้กับการโค้งอย่างเป็นทางการที่มากเกินไปตามสถานที่สาธารณะ ซึ่งบางครั้งก็เป็นการกีดขวางทางจราจร นอกจากนั้นก็ยังมีเรื่องที่น่ารำคาญที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัวก็คือ เมื่อฝ่ายหนึ่งโค้งแล้วก็ยกศีรษะขึ้น แต่ถ้าเห็นอีกฝ่ายยังโค้งตนอยู่ ตนก็จะรีบก้มหัวลงและโค้งอีก ซึ่งไม่ใช่

ศิลปะที่ง่ายเลยที่บุคคล 2 คน เมื่อพบปะกันจะสามารถโค้งกันไปโค้งกันมาได้อย่างเรียบร้อยและเหมาะสม เพื่อให้เข้ากับอีกฝ่ายที่ตนพบได้

ตามทางเดิน เมื่อผู้น้อยพบผู้ใหญ่ในที่ทำงาน โรงเรียน เป็นครั้งแรกในวันนั้น บุคคลนั้น ๆ จะต้องโค้งแบบธรรมดา หรือแม้ว่าจะพบกับผู้ใหญ่คนเดียวกันนั้นหลายต่อหลายครั้งในวันนั้นก็ตาม ผู้น้อยก็ต้องโค้งแต่โค้งเบา ๆ ก็พอ

เมื่อผู้น้อยพบผู้ใหญ่ตามทางเดินแคบ ๆ ในตึก ผู้น้อยจะต้องหยุดเข้าทางซ้าย โค้งเล็กน้อยแล้วก็รอให้ผู้ใหญ่เดินผ่านไปก่อน ถ้าผู้น้อยกำลังเดินขึ้นบันได ผู้น้อยควรจะเดินกลับลงไปข้างล่างและรอให้อีกฝ่ายเดินผ่านไปก่อน แต่ในโอกาสอื่น ๆ ผู้น้อยควรจะเดินเข้าทางซ้าย

ในบ้าน ในญี่ปุ่นเมื่อไหร่ก็ตามที่พ่อแม่กำลังจะออกไปข้างนอกหรือกลับมา ลูกจะไปส่งที่ประตูและรับที่หน้าประตูเมื่อพ่อแม่กลับมาบ้าน นี่เป็นสิ่งที่ยังคงปฏิบัติกันอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งคงจะมีปฏิบัติในญี่ปุ่นมากกว่าประเทศทางตะวันตก ทั้งนี้เพราะความกตัญญูยังถือว่าเป็นจริยธรรมสูงส่งในชีวิตครอบครัว และการแสดงความนับถือที่มีต่อบิดามารดายังถือปฏิบัติกันอย่างมากในบ้านชาวญี่ปุ่น

คนญี่ปุ่นจะเคยชินกับการพูดว่า “อิตเตะ มัธยมัส” หรือ “ไปแล้วนะ” เมื่อเวลาจะออกจากบ้าน และพูด “ทะดัยมะ” หรือ “ผม/หนูกลับมาแล้ว” เมื่อกลับมาบ้าน คำพูดนี้เป็นการกล่าวคำทักทายแสดงความเคารพที่ใช้ปฏิบัติกันเสมอและมองข้ามไม่ได้ในชีวิตประจำวันของชาวญี่ปุ่น

ตามวัดวาอาราม การแสดงความเคารพการระตามวัดวาอารามเรียกว่า ฮัยเร ตามพิธีการที่เข้มงวดทางศาสนา การแสดงความเคารพมีรูปแบบที่ยากและวิธีการมากมาย แต่คนทั่วไปที่ไปวัดมักจะปฏิบัติดังต่อไปนี้

คือ ก่อนอื่น ทุกคนจะล้างมือด้วยน้ำที่ทางวัดจัดไว้ให้ เดินไปข้างหน้าของวัด โค้งนิดหน่อย แล้วก็เดินเข้าไปข้างหน้าพร้อมกับโค้ง 2 ครั้งและตบมือ 2 ที แล้วก็ก้าวเท้าถอยมาข้างหลัง แล้วก็โค้งอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ประเพณีเก่าที่จะต้องโค้ง 2 ครั้ง และตบมือ 2 ทีนั้น อาจแทนด้วยการโค้งครั้งเดียวก็ได้

ในขณะที่ชาวญี่ปุ่นแสดงความเคารพต่อบุคคลอีกฝ่ายโดยการโค้ง ชาวไทยก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีของเราเองที่ใช้กล่าวทักทาย เพื่อแสดงความนับถือที่ต่างฝ่ายต่างมีต่อกัน ตลอดจนการแสดงความรัก โห่ ตลอดจนการรำลา ที่แตกต่างจากของญี่ปุ่น ดังนั้นจึงเป็นของธรรมดา ที่ว่าในแต่ละสังคมย่อมมีกฎเกณฑ์ที่ว่าด้วยระเบียบวินัยและมารยาทของตนเอง ซึ่งอาจจะเหมือนกันหรือแตกต่างกันก็ได้ เช่น ในขณะที่ชาวตะวันตกจะทักทายด้วยการจับมืออีกฝ่าย ชาวญี่ปุ่นก็จะกล่าวทักทายพร้อมกับโค้ง ส่วนของชาวไทยก็จะมีการไหว้พร้อมกับก้มศีรษะเป็นต้น ดังนั้น การแสดงความเคารพจึงเป็นลักษณะของความอ่อนน้อมอย่างหนึ่งในจำนวนหลาย ๆ ลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของคนไทย การแสดงความเคารพจึงสมควรจะกระทำด้วยกิริยาที่เรียบร้อย ไม่ทำอย่างลวก ๆ หรือรีบร้อน ลูกกลน

ในบทความ “Thai Traditional Salutation” ของพระยาอนุมานราชธน กล่าวไว้ในหัวข้อที่ 1 เกี่ยวกับคำว่า “ไหว้” ว่า การไหว้คือการที่มีสองข้างประนม นิ้วชิด โดยตะเบา ๆ ระหว่างหน้าและหน้าอก ยิ่งยกมือสูงเท่าไร ก็ยิ่งเป็นการแสดงความเคารพมากในสังคมไทย การไหว้จึงเป็นการแสดงความเคารพของบุคคลที่มีอายุน้อยกว่า และมีสถานะตำแหน่งต่ำกว่าอีกฝ่าย ทันทีที่ผู้น้อยแสดงความเคารพอีกฝ่ายซึ่งเป็นผู้อาวุโสกว่า อีกฝ่ายก็ต้องตอบรับความเคารพนั้นโดยการไหว้กลับ แต่การแสดง ความเคารพโดยการไหว้นั้นไม่นิยมใช้กับบุคคลที่เรา

มีความสนทนสมด้วย การแสดงความเคารพโดยการไหว้ นั้นอาจทำได้ในขณะที่นั่ง ยืน เดิน หรือแม้แต่นอนป่วยอยู่บนเตียง ก็ย่อมทำได้ นอกจากนั้นพระยาอนุมานราชธน ยังได้ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่า การไหว้ที่สวยงามจะต้องไม่ไหว้อย่างลวก ๆ รวดเร็ว แต่จะนิยมไหว้ในลักษณะที่แสดงออกอย่างช้า ๆ ย่อนน้อม เพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพของบุคคลนั้น ๆ ที่มีต่ออีกฝ่าย

ในขณะที่ชาวญี่ปุ่นกล่าวทักทายอีกฝ่ายด้วยการพูด **คอนนิทิวะ** (Konnnichiwa) พร้อมกับโค้งอย่างสุภาพ ในสังคมไทยก็มีการยกราบทางสังคมที่คล้ายคลึงกับญี่ปุ่นที่ว่า ผู้น้อยหรือผู้อาวุโสกว่าจะต้องเป็นคนยกมือขึ้นมาไหว้บุคคลที่ตนนับถือซึ่งมีอายุและตำแหน่งสูงกว่าก่อน เพื่อแสดงความนับถือพร้อมกับก้มหัวลงคล้าย ๆ กับโค้ง และอาจจะตามด้วยคำว่า สวัสดิ เป็นการทักทายก็ได้ แต่ในสังคมญี่ปุ่น การโค้งอีกฝ่ายนั้นฝ่ายผู้น้อยหรือผู้อาวุโสกว่าจะทำพร้อมกัน หรือช้ากว่าอีกฝ่ายก็ย่อมได้ แต่การที่ผู้น้อยจะโค้งและทักทายผู้อาวุโสกว่านั้นย่อมเป็นมารยาทที่พึงกระทำและเหมาะสม แต่ก็ไม่ได้เคร่งครัดเท่าของไทยที่ว่า ผู้อาวุโสจะยกมือขึ้นมาไหว้ผู้มาก่อนไม่ได้ เพราะไม่ใช่วิสัยและมารยาททางสังคมไทย

การแสดงความเคารพในสังคมไทยโดยทั่วไปมี 4 ลักษณะ คือ

1. การไหว้
2. การกราบ
3. การคำนับ
4. การถวายบังคม

ในหนังสือศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย (หน้า 57) แบ่งการไหว้ออกเป็น 3 อย่างคือ

1. **ไหว้พระรัตนตรัย** ให้ไหว้ในระดับสูงสุดคือ ยกมือที่ประนมขึ้นจรดหน้าผากพร้อมกับก้มหน้าลงรับมือ ปลายหัวแม่มือจรดระหว่างคิ้ว ให้ปลายนิ้วชี้จรดดินแดน

2. **ไหว้บิดา-มารดา ครูอาจารย์** ให้ไหว้ในระดับ 2 คือ ยกมือที่ประนมขึ้นจรดส่วนกลางของหน้า พร้อมกับก้มหน้าลงรับมือ ให้ปลายนิ้วหัวแม่มือจรดปลายจมูก ให้ปลายนิ้วชี้จรดระหว่างคิ้ว

3. **ไหว้ผู้ที่เคารพทั่ว ๆ ไป** ยกมือที่ประนมจรดส่วนล่างของใบหน้า ให้ปลายหัวแม่มือจรดปลายคาง ให้ปลายนิ้วชี้จรดปลายจมูก

แต่ในหนังสือประเพณีและวัฒนธรรมไทย (หน้า 12) แบ่งการไหว้ออกเป็น 4 อย่าง โดยมีเพิ่มอีกข้อคือ 4) **การไหว้ผู้ที่เสมอกัน** ไม่ต้องยกมือที่ประนมขึ้นจรดหน้า เพียงแต่ยกมือที่ประนมขึ้นนิดหน่อย ไม่ต้องก้มศีรษะหรือก้มเพียงเล็กน้อย

การแสดงความเคารพที่กล่าวมาข้างต้น ก็เป็นเพียงการแสดงออกในลักษณะหนึ่ง ซึ่งย่อมมีลักษณะการแสดงออกที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ต้องพิจารณาผู้ที่ได้รับการเคารพจากเรว่าอยู่ในฐานะเช่นใด และจะต้องพิจารณาว่าอยู่ในโอกาสและสถานที่เช่นไร เช่น ถ้าจะต้องแสดงความเคารพอีกฝ่ายในขณะที่นั่ง ก็ย่อมมีการแสดงความเคารพแตกต่างจากเวลานั่ง

การแสดงความเคารพเมื่อนั่ง มีวิธีแสดงความเคารพ 2 อย่างคือ ไหว้ และกราบ (ประเพณีและวัฒนธรรมไทย, หน้า 12)

1. **ไหว้** ถ้าผู้ที่เราจะแสดงความเคารพเป็นผู้มีอาวุโสพอควร ก็นั่งพับเพียบเก็บเท้า ยกมือไหว้พร้อมกันน้อมตัวก้มศีรษะ

2. **กราบ** ถ้าเป็นผู้มีอาวุโสมากใช้กราบ เช่นเดียวกับการหมอบ แต่มือไม่ประสานให้เข้าข้างหนึ่งอยู่ระหว่างแขนทั้งสองข้าง มือประสานวางตั้งลงบนพื้น แล้วก้มศีรษะไปให้หน้าผากแตะสันมือ ทำครั้งเดียว ถ้าเป็นผู้อาวุโสมาก เมื่อกราบแล้วควรหมอบอยู่มือประสานหรือประนมแล้วแต่กรณี

นั่งเก้าอี้ ถ้าในกรณีที่ผู้ที่เราจะทำความเคารพมีอาวุโสหน่อย ก็หันไปไหว้ตามธรรมดา แต่ถ้าเป็นผู้มีอาวุโสมากก็หันไปน้อมตัวไหว้ แล้วควรงั่งประสานมือ

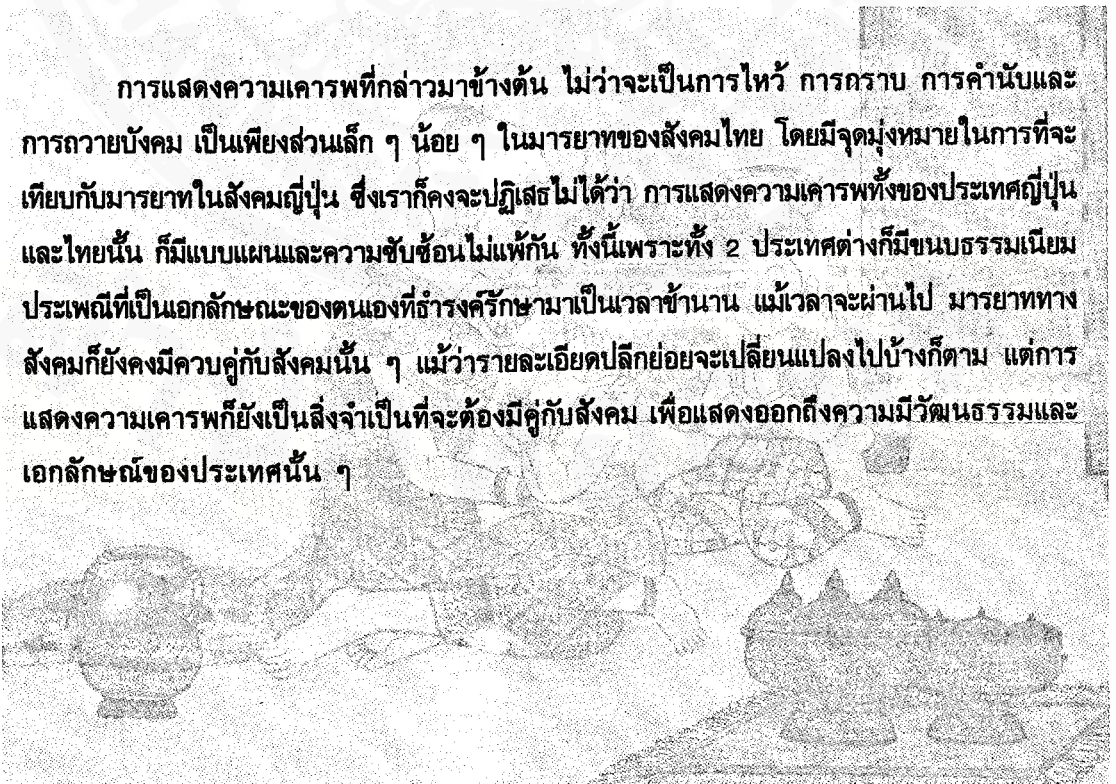
ในหนังสือ “มารยาทไทยและราชาศัพท์” (หน้า 12) กล่าวถึงกาธกราบว่า การกราบเน้นการเคารพผู้มีอาวุโสสูง ขึ้นต้นต้องหมอบ การหมอบให้นั่งพับเพียบเก็บปลายเท้า แล้วหมอบลงให้เขนทั้งสองข้างอยู่สองข้างเข้าที่ยื่นออกมา เมื่อกราบก็ประนมมือให้อยู่ในระดับพื้น แล้วก้มศีรษะลงไปจรดหัวแม่มือ ออย่ายกหัวแม่มือขึ้นรับเป็นอันขาด ถ้ากราบบุคคลธรรมดา ก็กราบโดยตั้งมือ และกราบครั้งเดียว ถ้ากราบพระพุทธรูป หรือพระภิกษุให้คว้ามือลงและกราบ 3 ครั้ง

การคำนับของชาย การก้มศีรษะคำนับต้องอยู่ในลักษณะยืนตรง มือแนบข้าง ก้มศีรษะช้า ๆ อย่าให้เป็นการผงกศีรษะ ถ้าเป็นการถวายคำนับให้ก้มต่ำ ก้มเฉพาะส่วนบนเหนือเอวเท่านั้น การถวายคำนับนี้กระทำ

โดยยืนตรง ปลายเท้าแยกพองาม น้อมส่วนบนตั้งแต่เหนือเอวขึ้นไปลงให้ลำตัวขนานกับพื้น มือให้อยู่ระดับเดิมคือ แขนบลำตัว

การถวายบังคม ใช้เฉพาะถวายความเคารพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ (รวมทั้งพระบรมรูป) นั่งท่าคุกเข่า ยกอกวางมือคว่ำลงบนหน้าขา แล้วยกมือขึ้นประนมตรงระดับหน้าท้อง ให้ปลายมือลดต่ำลงเล็กน้อย แต่อย่าให้ห้อยยกปลายมือกลับขึ้น พร้อมกับโน้มตัวไปข้างหน้า และยกขึ้นจนนิ้วหัวแม่มือทั้งสองจรดหน้าผาก หน้าเงยขึ้นให้ตาอยู่ในระดับหัวแม่มือ แล้วลดมือลงพร้อมกับโน้มตัวกลับไปข้างหน้าให้มือลงมาถึงระดับหน้าท้อง ปลายมือต่ำ แล้วยกมือขึ้นประนม ปลายมือตั้งพร้อมกับเลื่อนมือขึ้นสูงระดับอก และยกขึ้นตรง ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง แล้วเปลี่ยนจากท่านั่งเป็นท่าหมอบ

การแสดงความเคารพที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นการไหว้ การกราบ การคำนับและการถวายบังคม เป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ น้อย ๆ ในมารยาทของสังคมไทย โดยมีจุดมุ่งหมายในการที่จะเทียบกับมารยาทในสังคมญี่ปุ่น ซึ่งเราก็คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า การแสดงความเคารพทั้งของประเทศญี่ปุ่นและไทยนั้น ก็มีแบบแผนและความซับซ้อนไม่แพ้กัน ทั้งนี้เพราะทั้ง 2 ประเทศต่างก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองที่ธำรงรักษามาเป็นเวลายาวนาน แม้เวลาจะผ่านไป มารยาททางสังคมก็ยังคงมีควบคู่กับสังคมนั้น ๆ แม้ว่ารายละเอียดปลีกย่อยจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม แต่การแสดงความเคารพก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องคู่กับสังคม เพื่อแสดงออกถึงความมีวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของประเทศนั้น ๆ

บรรณานุกรม

กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. *ศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย*, พ.ศ. 2521.

เครือซีเมนต์ไทย. *มารยาทไทยและราชาศัพท์*. พิมพ์ที่ : บริษัทวิคตอรี เพาเวอร์พอยท์ จำกัด

ผะอบ โปษกฤษณะ. *ลักษณะสำคัญของไทย*. พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 2521.

ผู้หญิงบัว อนุรักษราชมณเฑียร. *วัฒนธรรมและประเพณีไทย*. พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว พ.ศ. 2526.

Phya Anuman Rajadhon. "Thai Culture New Series No 14 : Thai Traditional Salutation". Bangkok: The Fine Arts Department, 1972.

Tuttle. *Japanese Etiquette*. Charles E: Tuttle Co.,